

Юлія Ющенко

ЮЩЕНКО Юлія Петрівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія». Сфера наукових інтересів – філософські проблеми медицини, методологія наукового пізнання.

ФІЛОСОФІЯ У ВИЩОМУ МЕДИЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються проблеми статусу філософії у вищому медичному навчальному закладі, обґрунтовано значення філософії у процесі світоглядного й професійного формування майбутніх лікарів, розкрито важливі аспекти її взаємодії з медициною.

***Ключові слова:** вища освіта, медицина, філософія, якість підготовки фахівців, навчальний процес.*

Розвиток системи вищої освіти в Україні зазнає сьогодні значних змін і перетворень. Досить активно у засобах масової інформації, науковій літературі з питань педагогіки вищої школи обговорюються проблеми реалізації Закону України «Про вищу освіту», інтеграції вищої школи у світовий освітній простір, підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних кадрів, правового регулювання відносин у галузі вищої освіти тощо. І це не дивно, адже «у соціальному вимірі освіта стає домінуючою підсистемою суспільства, яка: визначає рівень і якість розвитку економіки та праці; виступає стратегічним ресурсом функціонування державних і політичних структур; є фундаментальною засадою соціалізації особистості» [1].

Сучасне українське суспільство потребує висококваліфікованих, професійно підготовлених та конкурентоспроможних фахівців у різних сферах життєдіяльності, не залишається осторонь і медицина. Взагалі, проблема якості підготовки фахівців – одна з найбільш важливих та необхідних проблем сьогодення. Вона була, є і буде для системи освіти будь-якої країни завжди актуальною, адже підготовку кваліфікованих працівників не можна відкласти чи взагалі припинити до більш сприятливих умов. Особливо це питання загострюється нині,

© Ю. П. Ющенко, 2014

коли зростає конкуренція між вищими навчальними закладами на ринку освітніх послуг [2].

За своєю сутністю професійна підготовка майбутніх лікарів, оптимізація навчального процесу являє собою вмiле використання науково-обґрунтованих і перевiрених досвідом багатьох поколінь педагогів, вчених-медиків засобів, технологій навчання, принципів і дидактичних прийомів, які забезпечують мінімізацію витрат робочого часу викладача і значно збільшують при цьому ефективність та якість у підготовці.

Стан, перспективи і тенденції розвитку вищої освіти в сучасному світі висвітлюються у працях В.Андруценка, Л.Горбунової, І.Зязюна, Н.Кочубей, С.Клепка, М.Головатова, Я.Боллобаша, В.Журавського, В.Лугового, С.Ніколасенка, М.Степка, О.Ляшенка, М.Михальченка, С.Сисоєвої та ін. Теоретичні проблеми підготовки майбутніх фахівців у галузі медицини найбільш виразно подані у працях І.Булаха, О.Волосовця, Ю.Вороненка, В.Передерія, В.Москаленка, Л.Пирого та ін.

Сучасні перетворення у суспільному житті, викликали зміни у системі охорони здоров'я, теорії і практиці медицини, що, в свою чергу, обумовило зростання вимог до лікаря, до якості його професійної діяльності, її спрямованості та ефективності, до етичної і загальнокультурної компетентності лікаря, фахової активності і мобільності тощо. Відповідно реалізація цих вимог розпочинається ще у стінах навчального закладу і не вичерпується лише ґрунтовним вивченням фахових предметів. Перед вищою медичною школою стоїть завдання формування лікарів нового типу, які поєднують професійні знання, фахову компетентність з активною громадянською позицією. Саме тому відбуваються серйозні трансформації в системі викладання соціальних та гуманітарних дисциплін.

У поданій статті ми мали на меті розкрити деякі особливості статусу філософії у вищому медичному навчальному закладі, обґрунтувати її значення у процесі світоглядного й професійного формування майбутніх лікарів, окреслити ефективні шляхи формування позитивної мотивації у студентів-медиків щодо вивчення філософії.

Інтелектуальний та високоморальний розвиток майбутнього лікаря, формування його позитивних якостей, гідного рівня професійної культури, полікультурної компетентності, здатностей до самонавчання і мобільності поряд зі становленням гармонійно та всебічно розвинутої особистості є головними орієнтирами для викладачів у навчальному процесі. Саме вони визначають основні складові методичної діяльності та вимагають застосування тих чи інших педагогічних технологій.

Як показує досвід, у стінах медичного навчального закладу досить часто постає питання: чи насправді існує реальна потреба

обов'язкового вивчення деяких соціальних і гуманітарних дисциплін у вищій школі, у тому числі, філософії. Стереотипно роль філософії у непрофільному навчальному закладі зводиться до мінімуму, філософія сприймається студентами та викладачами професійно-орієнтовних кафедр як щось непотрібне, другорядне, зайве. На семінарських заняттях з філософії неодноразово доводиться чути: навіщо нам філософія, якщо ми прийшли здобувати професію лікаря; чому ми маємо витрачати час, так необхідний для опанування профільними дисциплінами. Звідси постає складна проблема формування позитивного ставлення студентів до вивчення філософії.

На нашу думку, велике значення при цьому має рівень викладання навчальної дисципліни, об'єм знань викладача та володіння фаховою майстерністю. Завдання педагога – переконати студента у важливості філософії. Саме він має показати, наскільки потрібна філософія студентові-медику, як нею користуватися; довести, що вона є не лише знанням про світ, а й підґрунтям для самовизначення людини, що сьогодні вона набуває статусу культури мислення сучасної людини, наближує її до адекватного розуміння складних реалій, в яких вона живе. Отримуючи вищу освіту, людина не може залишитись морально неграмотною. Знайомство студентів з філософією сприяє їх залученню до загальнолюдської культури, до найбільш важливих результатів її розвитку. Саме філософія впливає на формування світогляду, життєвих орієнтирів, розвиває вміння адаптуватися до нових інформаційних, технологічних парадигм, є чинником формування внутрішньої свободи особистості тощо.

І як не згадати погляди Е.Ільєнкова. У своїй праці «Учитель мыслить смолоду» він зазначає: «...філософія і при тому найбільш серйозна і глибока, вповні може знайти собі місце саме в ряді природних радощів реального життя і стати такою ж невід'ємною потребою для розуму, якою є спорт, фізична культура для молодого, повного сил тіла... Потреба зайняти розум, потреба думати, мислити, розуміти те, що бачиш... Навряд чи приходиться доводити, що розум не розкіш, а гігієна. Гігієна духовного здоров'я, такого ж необхідного для життя, як і здоров'я фізичне» [3].

Враховуючи специфіку майбутньої професії студентів вищого медичного навчального закладу, ми зазначимо, що ідеї поєднання філософського і медичного знання заради досягнення таємниці людського життя і феномену самої людини мають давню історію. Відомий давньогрецький лікар, реформатор античної медицини Гіппократ стверджував, що «лікар-філософ подібний Богові... та й небагато, насправді, різниці між мудрістю і медициною і все, що шукається для мудрості, все це є і в медицині» [4].

Мудрі люди завжди відчували, що справа лікаря входить тоненькими нитками в дуже глибокі сфери буття і, обрізавши їх, ми втратимо саме лікарське мистецтво [5]. Ідеї гармонійної єдності філософського і медичного знання знайшли своє відображення у працях відомих філософів, лікарів, природознавців. Необхідність тісного зв'язку філософії і медицини відзначали філософи Геракліт, Платон, Арістотель, Ф. Бекон, І.Кант, Г.Гегель і відомі лікарі минулого Гален, Авіценна, Парацельс. Симбіоз філософських і медичних знань демонструє давньосхідна мудрість, що відображено в давньоєгипетській «Книзі мертвих», давньоіндійських ведах, у вченні китайських даосів. До того ж, часто філософ та лікар поєднувалися в одній особі. Чимало відомих філософів були лікарями: Аль-Кінді, Ібн-Сіна, Ібн-Рушд, Ар Разі, Дж. Локк, Ж.Ламетрі, К.Ясперс, З.Фройд та ін.

Слід зауважити, що історія вітчизняної педагогіки в галузі вищої освіти має не менш значущі приклади. Аби мати право навчатися на медичному факультеті, студенти позаминулого століття повинні були, перш за все, протягом трьох років отримувати освіту за програмою філософського факультету, який вважався загальноосвітнім.

Нагадаємо, що філософія і медицина стали єдиним цілим у життєдіяльності Юрія Дрогобича (Котермака) та Івана Орлая де Кобро. Українські вчені-медики минулих століть активно цікавилися філософією, займалися перекладами праць філософського характеру. Так, наприклад, Петро Погорецький переклав низку статей з енциклопедії Дідро та книжку Коренелія «Опыт о пользе трезвья науки». Видатний гістолог, акушер, діяч у галузі медичної освіти Олександр Шумлянський, який досить високо цінував значення філософії для медичної діяльності, зробив переклад твору Тіссота «О здравіи ученыхъ людей» та твору Галлерта «Утешительные рассуждения против немощной и болезненной жизни».

Беззаперечно це є свідченням того, що медицина як наука не може існувати поза філософією. Слушно зазначав відомий мислитель другої половини XIX століття П.Лавров, «... без філософії наука – збірка фактів, мистецтво – питання техніки; життя – механізм» [6].

Чи може сучасний лікар, ізолювати себе від навколишнього світу, природи, суспільства, що розвивається за об'єктивними законами? Чи зможе лікар, не знаючи цих законів, орієнтуватися у могутньому комплексі знань, що безпосередньо пов'язані з його професією?

Помилково, на нашу думку, сформувався стереотип серед широкого кола, що симбіоз філософії і медицини досить чітко виявляє себе лише в контексті біоетики. Важливо зазначити, що філософські знання відіграють важливу роль у професійному становленні лікаря не лише при

спілкуванні з хворим та для загальної ерудиції, а й для створення сучасного синтетичного знання про патологічний процес та хворобу в цілому [7]. Саме філософія формує здатність до аналізу та синтезу фактів, до логічного моделювання конкретної ситуації та системного мислення.

Вивчаючи філософію, студенти мають усвідомити, що закони медицини виражають взаємозв'язок та взаємозалежність фізіологічного та патологічного станів органів та систем з навколишнім середовищем, загальні риси послідовності виникнення та розвитку патологічних процесів в організмі, але вони не відображають індивідуальні особливості перебігу захворювання у конкретного хворого. З філософських позицій загальнопатологічні процеси, що включають поняття структури та функції, питання етіології та патогенезу, методологію діагностики та інші базові елементи загальної медичної науки, об'єднуються в поняття хвороба.

Ніяку історію хвороби не можна збагнути та оцінити за допомогою форм мислення, якщо в ній відсутні хоча б в імпліцитному вигляді теоретичні побудови про етіологію, патогенез, які, власне, і дозволяють робити відбір, оцінку як вихідних даних, так і кінцевих результатів дослідження. Коли у мислених побудовах лікаря немає вихідних теоретичних положень і його пізнавальна діяльність спрямована лише на встановлення взаємозв'язку між симптомами, тобто на пізнання та опис зовнішнього фону хвороби, а не структурно-функціональних змін у хворому людському організмі, загальних законів розвитку патології, етіології, патогенезу, то обґрунтування, доказ і висновок про сутність хвороби залишаються недостатніми і невизначеними.

Філософія вчить лікаря розглядати всі явища, процеси у їх розвитку, безперервній зміні і нерозривному зв'язку з конкретними умовами. Все це сприяє формуванню і розвитку культури мислення лікаря. Ігнорування положення про загальний зв'язок та взаємозв'язок явищ та процесів призводить до односторонньої переоцінки значення макро- та мікроорганізму в розвитку хвороби, діагностичних клінічних та лабораторних досліджень, ролі окремих систем регуляції життєдіяльності організму тощо. За допомогою філософських категорій і принципів лікарі з'ясовують виникнення і перебіг захворювання, встановлюють діагноз, з'ясовують об'єктивні процеси, що відбуваються в життєдіяльності людського організму тощо.

Слід підкреслити, що закономірною тенденцією став процес гуманітаризації медичного знання, проникнення в різні галузі медицини методологічних принципів, методів і понять гуманітарних наук. Зв'язки окремих груп понять у медицині з гуманітарним знанням різні за виразністю і якістю – від нерозривних і тісних у психіатрії, медич-

ній психології, неврології та епідеміології до досить опосередкованих у морфологічному та прикладному медичному знанні (анатомії, рентгенології, стоматології і т.д.) [8]. Широке використання гуманістичного стилю мислення, як слушно зауважив відомий український вчений В.Л.Кулініченко, допомагає вирішити і зняти ті суперечності, які виникли в теорії та практиці (медицини) на попередніх етапах історичного розвитку; суперечності – знання природного і соціального, психічного і фізіологічного, психічного і соматичного; «людиноцентристської» і природничо-наукової картин світу; знання, зверненого до окремих речей (клітина, організм, популяція, індивід) до всезагальних основ буття (виробництво, практика, краса, добро); пізнання елементарних людських структур і людини як цілості особливого роду[8].

Сучасні проблеми, пов'язані з теоретизацією медицини, зумовлюють неабиякий інтерес філософів до медицини, але й практична медицина має на своєму шляху широке коло питань, вирішення яких є неможливим без звертання до філософської традиції.

З'ясовуючи особливості вивчення філософії студентами медичного навчального закладу, заслуговує на увагу ще один аспект – зміст дисципліни, структура і спрямованість матеріалу, що викладається у вищій медичній школі. Цілком поділяємо думку доктора філософських наук, професора А.Лоя, що «трансформація філософської освіти торкається загальних курсів і всієї системи викладання філософських дисциплін, як для майбутніх фахівців, так і для не філософів. Для останніх не варто обмежуватись загальними курсами, а залежно від фаху пропонувати філософію права, філософію економіки, філософію мови і т.ін.» [7]. На жаль, сьогодні ми можемо констатувати різке скорочення годинного фонду для викладання філософії, що досить негативно впливає на якість навчального процесу. Окрім того виникає питання щодо відсоткового співвідношення тем. Майже 50 відсотків академічного курсу відводиться на вивчення історії розвитку філософії (де питання взаємозв'язку філософії і медицини в історичному контексті розглядаються лише у вигляді реферативного матеріалу), а на решту відсотків – онтологія, гносеологія, філософська антропологія та філософія культури. І залежить вже від викладача, чи матиме він бажання та час при розгляді загальнофілософських тем приділяти увагу філософським проблемам медицини, бо, як показує досвід, це необхідна умова позитивної співпраці викладача й студента вищої медичної школи.

Студенти повинні отримати знання про те, як розглядаються в контексті філософії уже відомі їм проблеми медицини. На нашу думку, курс філософії у медичному вищому навчальному закладі має акцентувати увагу саме на аналізі основних проблем медицини, зокрема,

питаннях гносеологічного (специфіки теоретичних знань у медицині, методології науково-медичного пізнання, діагностики як специфічного виду пізнавальної діяльності, проблемі істини, інтуїції у медичному пізнанні тощо), онтологічного (буття людини у медицині, психосоматика, хрономедицина тощо), аксіологічного (ціннісний потенціал медицини, життя та здоров'я як цінності людського буття тощо) та біоетичного характеру (проблеми медичної етики, деонтології).

Саме так філософія здатна пред'явити докази, які б засвідчили її доцільність існувати у вищій медичній школі, і викликати інтерес у студентської аудиторії та ініціювати позитивну мотивацію до її вивчення, вплинути на формування та розширення глибоких інтересів студентів-медиків до даної галузі знання.

Цілком слушно зазначає А.Лой, що «ядро зусиль викладацьких кадрів повинне бути зосередженим на випрацюванні філософських курсів, які б прагматично враховували б потреби фаху» [9].

Таким чином, ми переконані, що сьогодні постала необхідність переосмислення призначення і функцій філософського знання у вищому медичному навчальному закладі. Це вимагає відмови від деяких стереотипів та пошуку більш досконалих методичних форм організації навчального процесу, які би були співзвучні сучасним запитам постінформаційного суспільства.

Ми потребуємо професійно підготовлених лікарів, які матимуть інтелектуально розвинутий світогляд, відповідний рівень творчого потенціалу, володітимуть здатністю самостійно приймати рішення в предметно-практичній і духовно-теоретичній сферах. Саме такі запити може задовольнити філософія. Вона надає можливості всебічного розвитку особистості, дає змогу розвинути клінічне мислення студентів, допомагає розумінню сутності медицини, її місця та ролі в житті суспільства, наділяє здатністю цілісно усвідомлювати навколишній світ як сукупність взаємопов'язаних процесів.

Лікарі, які шукають нові шляхи прогресу медичної науки та удосконалення своєї діяльності, завжди відчувають потребу у філософських знаннях.

Література

1. Білоус О. Маслова-Лисичкіна Н. Глобалізація розвитку і соціальна безпека/ О.Білоус, Н.Маслова-Лисичкіна //Віче. – 2001. – № 5. – С.22-44.
2. Бадер В. І., Андрущук А. О. Проблеми забезпечення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс]/ В.І. Бадер, А.О.Андрущук// Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2009. – Випуск №2. – Режим доступу до журн.: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science/

3. *Ильенков Э.В.* Учитесь мыслить смолоду / Эвальд Ильенков. – Москва, 1977 – 43 с. – С.4.
4. *Гиппократ.* Избранные книги/ Гиппократ. – Москва – Ленинград: Государственное издательство биологической и медицинской литературы, 1936. – 736 с.
5. *Моисеев В.И.* Медицина и философия: нужны ли они друг другу/ Вячеслав Моисеев //Трудный пациент: журнал для врачей. – 2007. – № 3. – Т.5. С.58-60.
6. *Лавров П. Л.* Три беседы о современном значении философии // Философия и социология. – М., 1965. Т. I. С. 513–518, 571–572.
7. *Попов М.В.* Сучасна наукова картина світу та методологічні проблеми розвитку теоретичної медицини/ Микола Попов //Практична філософія. – №1.- 2000. – С.141-142.
8. *Кулиниченко В.Л.* Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики (философско-методологический анализ)/ Валентин Леонидович Кулиниченко. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 240 с.
9. *Лой А.* Трансформація філософської освіти в контексті соціальних змін/ Анатолій Лой// Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С 167-172.

Ющенко Ю.П.

ФИЛОСОФИЯ В ВЫСШЕМ МЕДИЦИНСКОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматриваются проблемы статуса философии в высшем медицинском учебном заведении, обосновано значение философии в процессе мировоззренческого и профессионального формирования будущих врачей, раскрыты важные аспекты ее взаимосвязи с медициной.

Ключевые слова: *высшее образование, медицина, философия, качество подготовки специалистов, учебный процесс.*

Yushchenko Yu.

PHILOSOPHY IN HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT: REALITIES AND PERSPECTIVES

In the article inspects the problem of the status of philosophy in higher medical educational establishment, substantiated a value of philosophy in the process of ideological and professional formation of future doctors and disclosed important aspects of its interaction with medicine.

Recently in Ukrainian society a question of whether in fact there is a real need for compulsory study of some social and humanitarian subjects in high school has been widely discussed. Such disciplines include culturology, sociology, political science, philosophy, religious studies, and history of Ukraine.

According to the author, nowadays, the prestige of medical profession is impossible without basic competences, extensive practical training, faithful performance of professional duties, required by medical and healthcare professions,

and the appropriate level of philosophical culture. In higher medical education institutions students study philosophy as a fundamental humanitarian discipline to master the basics of the world-view culture and skills of abstract thinking, which correspond to current requirements and are necessary minimum for creative thinking, ability to critical analysis of ideas, views, opinions of independently thinking individual, a physician, citizen and scientist.

The article states that the philosophy remains the only comprehensive subject that students consider unnecessary in current educational environment. Thus, the formation of positive attitude of students to study philosophy has become challenging issue nowadays.

Nowadays the philosophy is becoming more democratic, tolerant to preciseness and starts to participate actively in the formation of responses to the historical “challenges” of the epoch. It is acquiring the status of thinking habits of individual of modern society, bringing it closer to an adequate understanding of complex realities of the environment it lives in. Current development of medicine advances special demands to physician’s philosophical culture.

Philosophy is no longer interpreted as a secondary discipline in training of highly educated medical personnel.

It is becoming a necessary component of self-determination in modern drama and complex world. Furthermore, this leads to significant update of its didactic function in the process of conceptual and professional formation of a physician of the 21st century.

Physicians, who are seeking for new ways to advance medical science and improvement of their professional activities, are always feeling in need of philosophical knowledge.

Conclusions. Mastering the basics of philosophical knowledge helps student to become professional expert with the ability to think widely and deeply and act independently. The philosophy promotes creative thinking, helps in the study of clinical disciplines, serves as the basis for perception of new ideas, and uses the acquired knowledge to solve the specific tasks. Consequently, new approaches and mechanisms for forming a positive attitude to the study of philosophy, as well as the need to change existing stereotypes in the society should be found in the process of training of medical students.

Keywords: *high education, medicine, philosophy, quality of professional training, the educational process.*

Надійшла до редакції 2.11.2014 р.